

Товарянська О. В.

СПОГАДИ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА». ІНТЕРВ'Ю З АКСИНЧУКОМ ЗЕНОНОМ ЮЛІАНОВИЧЕМ

Подано у скороченому вигляді інтерв'ю з колишнім вояком дивізії «Галичина» Аксинчуком Зеноном Юліановичем (записане Товарянською О.). Спогади респондента містять інформацію про його життя за Польської держави, радянської та німецької окупацій Галичини, про перебування в дивізії «Галичина».

Друга світова війна належить до одного з тих знакових періодів, розуміння якого визначає поступ української держави. Попри все, Друга світова війна залишається однією з найбільш дискусивних та заполітизованих подій у історії України, спекуляції навколо яких ми перманентно спостерігаємо й досі. Питання створення дивізії «Галичина» та її діяльності залишається одним із найбільш неоднозначних у історії Другої світової війни передусім через недостатню увагу дослідників та невизначеність понятійного апарату (насамперед, щодо терміна «колабораціонізм»). Тому застосування джерел і методів усної історії для дослідження зазначеної епохи є надзвичайно цінним та актуальним також і тому, що безпосередніх учасників тих подій із кожним роком залишається дедалі менше.

Історична довідка. З ініціативи німецької окупаційної адміністрації 28 квітня 1943 р. створено дивізію «Галичина». Український Центральний Комітет на чолі з Володимиром Кубійовичем підтримав ідею створення такого

військового формування з українців під егідою німецького командування. Упродовж перших двох місяців до дивізії зголосилися понад 81 тисяча галичан. У Німеччині добровольці пройшли модерний військовий вишкіл нарівні з німецькими вояками, а найуспішніших відправили на підстаршинський. Особи, які закінчили його, склали керівний український склад дивізії.

У липні 1944 р. поблизу м. Броди Львівської обл. відбулося бойове хрещення 14-ї стрілецької дивізії військ СС «Галичина» в складі 13-го німецького корпусу, який під час битви був оточений та розбитий радянськими військами.

З вересня 1944р. бойові шляхи дивізії (т. зв. «Друга дивізія» через оновлений на 70—80 % особовий склад) проходили Словаччиною, Австрією та іншими країнами, а вже 8 квітня 1945 р. вона ввійшла до складу Української Національної Армії під керівництвом українського генерала Павла Шандрука й була переіменована на Першу дивізію УНА. 8 травня 1945р.

частини дивізії здалися в полон англо-американським військам.

Зараз колишні вояки Першої дивізії УНА проживають як на території України, так і США, Великої Британії, Канади та інших держав.

Звернімо увагу на ті умови та обставини, що мають безпосередній вплив на усні історії колишніх вояків дивізії «Галичина». Насамперед, це приналежність респондентів до певної соціальної групи - Галицького братства колишніх вояків Першої УД УНА та Братства УПА після проголошення незалежності України. По-друге, в межах офіційної радянської та пострадянської риторики Перемоги місця для колишніх «зрадників-колабораціоністів» не знайшлося. Окрім того, порівняння свого статусу зі статусом інших учасників війни - ветеранів Червоної Армії - не сприяє утвердженню порозуміння із державою. По-третє, перебування в сталінських таборах покарання й неможливість висловити думку, розказати про своє минуле після повернення на Україну в кінці 50-х років мали неабиякий вплив на їхню свідомість. Такі обставини значною мірою зумовили те, що лейтмотивом для розповіді виступає легітимація свого колективу та себе в межах офіційного дискурсу та суспільства. Інший момент - оповідачі пригадують та пам'ятають своє минуле вже під безпосереднім впливом цих обставин, так би мовити, «підлаштовуються» до певної схеми.

Для глибшого розуміння того, якою в пам'яті дивізійників залишилася Друга світова війна, пропонуємо в скороченому вигляді інтерв'ю з колишнім вояком дивізії «Галичина» Аксинчуком Зеноном Юліановичем:

Зенон Юліанович народився 19 листопада 1925 р. у м. Чорткові Тернопільської обл. в родині залізничника. У 1937 р. закінчив неповну середню школу. У 1937-1939 рр. продовжує навчання в гімназії в Івано-Франківську. Незабутнє враження на нього справив учитель української літератури Тарас Франко (син Івана Франка), бо «відносився до нас як до дорослих». У 1940 р. його залучають до підпільної роботи в юнацькій сітці ОУН. У 1941 р. вступив до торгівельної школи. Після повернення до Чорткова у 1942 р. продовжує навчання в місцевій торгівельній школі.

18 липня 1943 р. виїжджає на рекрутський вишкіл дивізії «Галичина» до м. Дембіца. Підстаршинський вишкіл для інтендантської служби проходить в м. Дахау поблизу Мюнхена. Під час битви під Бродами потрапляє в радянський полон. Воєнним трибуналом засуджений до 10 років позбавлення волі в Заполяр'ї у Верхній Інті

(Інталаг). У листопаді 1954 р. повертається додому в Чортків.

З 1992 р. є членом Тернопільської станиці Галицького Братства колишніх вояків Першої УД УНА.

Звичайно, спогади однієї людини не можуть увібрати в себе досвід і бачення всього колективу. Проте колоритна усна історія пана Зенона містить багато унікальних деталей не лише про період його перебування в дивізії «Галичина», а й про часи і Польської держави, і радянської та німецької окупацій Галичини, перебування в юнацькій сітці ОУН, важливі елементи побуту, описи життєвих ситуацій тощо. Це саме та інформація, яку дослідник навряд чи знайде в документах офіційного характеру. Інтерв'ю є цінним ще й тому, що подає спогади представника міської культури, який на власні очі, а не з розповідей, побачив і «совіта», і німця, адже у селаш через відсутність безпосередніх представників окупаційної влади (як радянської, так і німецької) адміністративні функції виконували місцеві люди.

Інтерв'ю з Аксинчуком Зеноном Юліановичем

Адреса: м. Чортків, Тернопільська область, Україна

Проект / локальний проект: «Дивізія "Галичина" очима її колишніх вояків»

Інтерв'юер, транскрипція: Оксана Товарянська

Вид інтерв'ю: аудіоінтерв'ю

Місце проведення інтерв'ю: квартира респондента

Дата проведення інтерв'ю: 7 березня 2006 р.

Присутні: Зенон Аксинчук, Оксана Товарянська

Сьогодні 7 березня 2006 року. Ми проводимо інтерв'ю у місті Чорткові з паном Аксинчуком Зеноном Юліановичем, колишнім вояком Першої УД УНА. Скажіть, будь ласка, Ви даєте нам право на використання інтерв'ю?

Раз ви вже тут, то даю.

Добре. Я вам дякую. Скажіть, будь ласка, де і коли Ви народилися?

Я уродженець міста Чорткова 1925 року. Якщо конкретно - 19 листопада в місті Чорткові в сім'ї залізничника.

Яку освіту Ви здобули?

Освіту я маю середню спеціальну.

А що саме, по спеціальності?

По спеціальності - бухгалтер-економіст.

Ви спочатку закінчили 7 класів, а потім...

Я так, поступив в школу в 1933 році, ще за

Польської влади. В 1937 році я поступив у гімназію, але не в Чорткові, бо мої батьки у зв'язку з тим, що мій батько був українець - його зняли з роботи, як українця. Працював машиністом на паровозі і перевели його в Станіславів (сучасний Івано-Франківськ - О. Т.). Я там прожив 10 років. Закінчив школу, 7 класів, потім поступив в гімназію і в гімназії був до 1939 року, до приходу червоних, коли возз'єднання було.

А потім що Ви робили? Як Ви зустріли радянсько-німецьку війну? Це вже буде 1941 рік (респондент веде мову про прихід совітів - О. Т.).

Я вже був юнак, так. Якщо до цього щось сказати, пару слів, то я завдяки своєму сусіді по квартирі в Івано-Франківську, молодим людям, машиністу, який наглядав за мною як за юнаком, залучив мене в 1940 році до підпільної роботи ОУН. Які функції я виконував як молодий юнак?

Ви були в юнацькій сітці?

В юнацькій сітці, так. А приймали мене не в Івано-Франківську, а в селі Нижнів Тлумацького р-ну Івано-Франківської області. Чому в селі? Тому що ця родина, яка мене зарекомендувала, мої сусіди - вони звідтіля родом. Там в тому селі мене і приймали. Нікого я більше не знав, крім 3 чоловік. Значить, цього свого сусіду, його дружину і я - була така трійка. І всі ті відомості, які я мав, завдання - я тільки їм передавав, а вони передавали його далше. Які завдання я мав? У той час багато наших галичан, людей вивозили в Сибір, а я жив біля самого вокзалу, бо батько працював в депо. Завжди виходив на станцію Івано-Франківськ, на ті колії залізничні, де формувались ешелони. А над коліями станції Івано-Франківськ проходить пішохідний міст. Я з того моста, не викликаючи підозри, бо то, що був такий невеличкого зросту, рахував вагони, слухав той лемент, крик, плач тих людей, яких садили в товарні вагони.

То за радянської влади?

Так. В 1940-41 роках - до виникнення війни в 1941 році. Крім того, я ще весь час ... швендявся спеціально на перонах, в залі очікування, підслуховував всюди бесіди офіцерів радянської армії. То, що я почув, я передавав своїм. Та інформація йшла далше. Крім цього, що дуже важливо було в 1941 році, розповсюджував деякі летючки і видання підпільної організації, такий самвидав, листок такий, інформаційний бюлетень. Я залишав в залі очікування і вже потім не появлявся на тих місцях. Конспірація була дуже, дуже відігравала важливу роль, бо я був молодим, то казали, що треба дуже уважно

слідкувати за собою. Ну, я не викликав такої підозри... На першому місці була конспірація. Ну, так ми «дочекалися» відступу радянської армії. Ну, я спостерігав за цим, як житель міста Івано-Франківськ, і було дивно, що я бачив автомобілі вантажні з солдатами, які сиділи в кузові, не хотіли розмовляти з жителями міста, так як політруки деякі. Все постійно повторяли, що «в нас всьо харашо, все заводи работают в трі смени, фабрікі, всьо». Люди давали каверзні запитання, казали: - «А цитрини у вас єсть?» - «Єсть, заводи работают в трі смени». Вони навіть не знали, що це, що це лимони. Я бачив наочно, як один солдат зайшов в крамницю. А в нас було продуктів так, як в даний час. Ми не обмежені були в продуктах. Ціни були такі досить високі, але все було. Я не забуду цієї картини, як солдат вийшов з тої крамниці продуктової, загнув так шинель військову, знаєте, а там тих булочок - такі колись називались кренделики з маком маленькі - так повно. Як ті солдати напали, як вони жадно то їли, і в мене в такого ще малюка, юнака, в мене вже виникла підозра - чому вони такі голодні, чому так накинулись на ту їжу. Ну, самі такі негативні явища, то з першого дня, як тільки вони вступили до міста, розумієте. От така картина.

Потому я був в 2 класі гімназії, вчився. То нас з'єднали, мене перевели в ту 10-річку, це та якби 7 клас. Ну я повчився ще, потім, як відступили радянські війська, як виникла війна вже в 1941 році, я навчався в торгівельній школі міста Івано-Франківська. То вже було в 1941, вже як прийшли німці. А в Івано-Франківську то прийшли не німці, а угорці. Мадяри, як кажуть. Німців я побачив вже пізніше. В цій торговельній школі, що мене дуже тішить, що викладачем української літератури був Тарас Франко, син Івана Франка, який в той час в нас викладав. Що мені запам'яталося, що я в нього запозичив - це його висока культура. Він за все дякував студентам, за відповідь, знаєте, і все - прошу, дякую. Учителі у нас до цього ніколи так не відносилися, як до дорослих, як, знаєте, інтелігентно так якось. Ну не привикли були студенти до того, щоб вчитель колись дякував за відповідь чи казав «прошу мені відповісти», все на «Ви», а не «Ей, ти, учень, там скажи то-то», «Ей, ну, опусти руку». Як до дітей відносилися з таким навчальним запалом, а цей дуже відносився як до дорослих. Нас це вразило. Був дуже подібний на батька. Такий рудакий і зачісувався так, як батько, - такий йожик догори. Я ще навіть батькам казав, що дуже подібний на Івана Франка - на свого тата. По тому, що я знаю, викладав потім

у Львові в університеті, весь час в інституті Академії наук, але в той час викладав у нас в торговельній школі.

Батька, як я вже казав, в 33 році перевели в Івано-Франківськ. Ми прожили тут (в Івано-Франківську - О. Т.) 10 років. І в 1942 році вже під час війни, під німецькою окупацією, ми повернулись назад сюди до свого дому, сюди, в Чортків. Батько знов перевівся сюди в депозит Чортків.

Чим запам'ятався Вам початок війни в 1941 році? Було щось особливе, що на Вас вплинуло? Чи воно пройшло так якось непомітно?

Непомітно воно не пройшло, але то, що я вже був залучений до тої конспіративної роботи в ОУН, знаєте. Ще мене втішило, що я вже відійшов від тої потреби спостерігати, летючки кидати, читати ті бюлетені, розносити, прислуховуватись до розмови. Це все відпало, розумієте. І як я приїхав до Чорткова, зв'язки з тими сусідами, котрі привели мене в ОУН, я порвав тут зв'язки. Я вже тут продовжив навчання в Чортківській торговельній школі.

Які настрої побутовали серед населення з приходом німців?

Настрої були різні. Факт то, що, перш за все, люди були більш задоволені цією владою, хоч і воєнною німецькою, але вона вже не так турбувала населення, ніхто нікого не вивозив ні в Сибір, ні десь арештів не було. То більше відбивалося на єврейському населенні, розумієте, бо німці їх нищили, як ви знаєте. Були гетто в Чорткові.

А в Чорткові тоді було багато євреїв?

Я вам не скажу кількість, а в процентному відношенні - десь 25%, напевно, було. (...) Ну, а так до нас ставилися нормально. Може, я ще дивився очима тоже юнака. Може, мені так казалось. Я ходив до школи, більше уваги звертав на навчання, знаєте. Но, але по тому, в 1943 році, коли проголосили, що буде вербовка до української військової формації у вигляді дивізії, - це було щось нечуване. Ви не можете собі уявити, і вам важко буде це уявити, який це був натхненний порив молоді йти в дивізію. Дивлячись на це, що ОУН ... спочатку ставилась вороже до цього, а потім інакше сталося - навіть залучала людей, молодь йти туди, щоб мати зброю в руках, щоб бути вояком вишколеним, а потім, далі, можливо й перейти в відділи УПА, розумієте. (...) Але порив був шалений, натхнення таке велике в людей, молодь. Можете собі уявити, якщо завербувалося 85 тисяч, а в дивізію попало тільки 18, значить, тільки кожен 5. Це не тільки по медичному огляду, а й по свідомості,

документах йшла молодь така більш інтелігентна, більш свідомо, розумієте, ті, що навчались в учбових закладах, гімназіях, університетах. Так що наша формація і була сформована з таких юнаків.

Яке у Вас викликало ставлення така подія особисто?

Ну, таке піднесення, що я буду мати можливість бути вояком, носити зброю. Хоча моїх поглядів батьки не поділяли.

А чому?

Казали, що багато романтики в твоїх поступках. Воно не так, то йде війна. І якщо ти береш зброю в руки, то ти будеш на фронті і, може, прийдеться покласти своє життя. Але ми з цим не рахувались ..., ми про це не думали. Ми думали, як мати зброю, як бути вишколеним вояком і допомогти створити свою державу. Це була основна мета, ціль наша - мати свою державу. І хоч ми знали і бачили, що німецька армія вже відступала трошки. То вже було після Сталінградської битви. Ми бачили, які, ну такі вже, не дуже вдалі фронтові події на фронтах для німців, безумовно. Але все одно ми йшли, бо ми мали надію, що ми щось можемо в цей воєнний час, вибороти свою державу. Хоч ми і трошки вороже ставилися до німців, але в той час нам потрібний був вишкіл - щоб ти повноцінно знав воєнне ремесло і міг бути повноцінним вояком. Оце була наша мета.

Звідки чи від кого до Вас прийшло розуміння того, що потрібно освоїти воєнне ремесло?

Ну, це був порив такої свідомості, я вам кажу. Якщо взяти навіть в Чорткові, де я вчився в торговельній школі, якщо директор школи цілим класом нас через місто організовано повів в вербовочний пункт, який находився тут, де міська рада. Можете собі уявити? І ніхто не втік, всі цілим класом пішли записуватися. І в гімназії так було. Молодь така, вона вся йшла, розумієте. Це неможливо подати, сказати навіть, це треба відчувати і бачити це (...).

Настрій мати свою державу - він був вже чітко сформований?

Було чітко сформовано. Хотіли, бо більшість з нас були членами ОУН. Це була підпільна організація. Ми вже мали досвід звідтіля. Який принцип-постулат був в ОУН - здобудеш українську державу або згинеш за неї. На цьому принципі будувалася наша свідомість. Вона будувалася ще й за Польщі, але що я, я ще тоді був хлопець не до політики, але я і так рано дозрів. Я пам'ятаю, як мене приймали в організацію ОУН. Це подія була надзвичайна, по-перше, що це підпільно

було зроблено, по-друге, що мене привезли в село ці мої сусіди вечором вже, коли стемніло. Мене поводили по селі, щоб я не бачив, до якої хати я заходжу. Все це відбувалося при свічках - я навіть обличчя добре не бачив тих, які приймали мене. Задавали питання... - що стосувалося батьків, що стосувалося мене, що стосувалося моїх бажань, чи я йду свідомо, чи я знаю, що я ризикую своїм життям, що це я завтра можу бути арештованим і можу бути вивезений. Отакі питання мені задавали. Я то при свічці відповідав як міг. Факт то, що прийняли мене були. Я був задоволений цим. Мені сказали: «Чи ти зможеш виконувати всі доручення, які тобі будуть давати?» Я сказав, що так, буду старатись. Це була урочиста хвилина, знаєте. Підпільна робота - то ви можете собі тільки уявити, як воно є. В даний час, наприклад, такого нема, нема підпільної роботи, бо в нас демократичний устрій, все дозволено (...). То було інакше зовсім, тим більше, що йшла війна. Це воєнний час, буремні роки, страшні роки. (...)

Що штовхало Вас, молодого юнака, в якого ще все життя попереду, йти воювати?

Ну, не так воювати, як це - здобути свою державу, мати державу свою, бути вільним, не бути тим народом нижчого класу. Ми ж бачили, ми ж виховувалися на принципі якому. Мої батьки були українці, так. Я бачив, як батька, значить, викликали. Хочеш бути поляком - залишишся на роботі. (...) Я ж це бачив, що ми були другорядним класом, другорядним народом в Польщі, а потім бачив це в 1940-41 році. Вроді була Українська Радянська Соціалістична Республіка, але ж ми були ці - «местніє». До нас було зовсім інше ставлення. Тисячі людей, як я бачив на очах, вивозили, і той плач, і крик. Це неможливо описати, це треба бачити - загратовані в товарні вагони. Дали дві години на то, щоб спакуватись. Що може людина взяти за дві години? (...)

А чому Ви пішли саме до дивізії, а не до інших формувань?

(...) Тільки за покликом душі. Це був патріотичний поклик, який не можна було не брати до уваги, що він не був головний. Він був головний. Більш нічого. Що я хотів кар'єри якоїсь досягти, політичної чи військової? Що я там буду старшиною чи офіцером? Про це не думалось. Це не було, я йшов вояком простим, а потім вже там вчився в старшинській школі.

На вашу думку, що спричинило таку величезну, дійсно величезну кількість зголошень до дивізії?

Оця нерівність, яка була на наших очах, що

ми були народ нижчої класи. Воно так не відчувалося, але бачили по наших батьках. Ми цього ще добре не усвідомлювали, може, але ми бачили в школах - польська мова, польська, польська. Говориш по-польськи, значить, до тебе ставляться інакше, говориш по-українськи - вже інше ставлення. Це на наших очах було. Своєї держави мали тільки з 1917-21 рр. То я ще на світ не народився. Були наші батьки, тільки розповідали про січових стрільців. В мене вуйко був, тобто мамин брат, служив підстаршиною в УСС, то багато розповідали. Ми слухали. (...)

Рекрутський вишкіл ми проходили біля Кракова 4 місяці.

А де саме?

Дембіца. А звідтам - на підстаршинський вишкіл. Я, наприклад, був направлений до інтендантської служби. Очевидно, вони взяли до уваги, що кінчав торговельну школу, знаєте, і був направлений в місто Дахау. Це коло Мюнхена в Баварії, в Німеччині. (...)

Чим Вам запам'яталося 18 липня 1943 року?

Нас проводжали тут, на станції, маса людей, жителі Чорткова, з навколишніх сил, маса людей було, то ж перший етап такий. Всі люди їхали до дивізії. Це щось особливе, мої батьки були, мої колеги і всі. (...) Отак порозкидали нас по вишколах, а потім всіх з'єднали перед відправкою на фронт. Всі їхали назад (на Україну. - О. Т.). А хто на старшинські школи, то ще залишилися, ті не поїхали на фронт. А ми попали в Брідський котел ...

А з Чорткова скільки людей поїхало в першому етапі?

Я затрудняюсь сказати - цілий ешалон.

А ешалон - це скільки?

То якихось 10-15 вагонів. То десь чоловік 300-400.

Це тільки з одного Чорткова?

Аякже ж. То велика кількість. Декілька вагонів були набиті битком. Цілий ешелон, потім ще добирали в Тернополі.

Як Ви поставилися до створення дивізії саме при німецькій армії?

Декого, багатьох шокує це. В якому розумінні? В тому, бо німці - то вороги. ОУН-УПА воювала з німцями і з більшовиками, так. Але ОУН потім подумала інакше - потрібна зброя, потрібні вишколені люди, щоб бути вояком УПА, не простим таким, а щоб вмів належно тримати зброю, як поводитись з кулеметом, чи що. Це потрібно. (...) А хто міг нас вишколювати, наших старшин, бо мали підстарший тих старших, ще покоління з 1917 року, розумієте. Вони ж тої

нової зброї ще не знали, то мусили німецькі інструктори нас навчати. Але, знаєте, за цей рекрутський вишкіл в моїй групі були німці такі, що вони вже співали наші українські пісні з нами за 4 місяці. ... Вони розуміли, що я в нього хочу, а ми по-німецьки тим більше, тому що ми вчили німецьку мову в гімназії за Польщі. Я мав основи, знаєте, мені тільки треба було більше часу для розмови, щоб засвоїти. (...) У нас в гімназії були вимоги до іноземних мов не так, як за радянської влади. А, так ставилися - знаєте, як? Може, Ви не вчилися, не знаєте. Але там не було такого великого тиску на іноземну мову. Вчили, але так, аби було. Самі викладачі - вони так толком і не знали мови. То залежало які. Якщо ті, старшого покоління, то знали досконало. Але вимоги не були такі аж сильні. А у нас за Польщі вимоги були сильніші. Іноземні мови дуже високо ставили увагу. Ми ще вчили латину. Ми вчили так - німецька, польська, українська, латинь. Або були курси, що вчили не німецьку, а французьку, а латинь обов'язково. А були курси, що вчили... навіть грецьку. Вона не була популярна, її мало тут, хіба тільки любителі, що хотіли знати. (...) Ми бачили велику різницю в 1941 році, коли радянські війська прийшли і нас з'єднали. То з'єднали, я Вам скажу, 6-7 клас гімназії і були приїхали з батьками учні зі сходу. Які в них були знання? Вони зовсім нічого не знали, а ми собі вже по-німецьки балакали, бо ми вчили два роки німецької мови. І вони вчили два роки, але вони нічого не знали. Вони теж із 6 класу вчили, але вони так не знали німецьку. (...) Були учні в нас, що приїхали з батьками, родинами, зразу то їх заселяли тут... Треба було приєднати їх до якогось класу. Тут були десятирічки, а там було ... 7 класів... І ще чотири роки гімназії. ... То виходило 11 класів. Але там вимоги були не ті, що то говорити. А потім ще вчилися далше, то таке. (...)

Скільки часу пройшло, але деякі моменти пригадую так достеменно, можу розповісти до подробиць. Як я писав цей спомин*, то мені перед очима все так було, що вроді ці події вчора відбувались. Якщо воно сколихне тебе до душі, до глибини, то ти запам'ятаєш це. В любий час тебе розбуди вночі і скажи - розкажи про цей епізод... От вели нас, полонених, знаєте, так, якісь такі старі солдати чи то інтендантської служби. То жара така була. Остановили колону. Дали відро якомусь, кажуть: «Побіжи до хати, набери води». А я був під маркою німця, я мусів був розуміти. Німці не розуміли. Думаю собі, чому мене не післали по воду, я вже був би не вернувся, я був би десь затесався в селі, пере-

брався би в просту одежу. Але то послали німця.

А коли то було?

То був перший день полону, коли нас вели. ... То послали солдата по воду, німця, а він вернувся назад. Але тут момент, що такі старі вояки більш милосердно ставилися до полонених, ніж ті молоді. То старі такі вусаті були солдати, знаєте, з тими штиками, ще такими багнетами ходили - не з автоматами. Подивився, що люди вмівають, що жара, стікають, зупинився - післав по воду. А перед тим другі розстріляли нас. Ось маєте. Одна граня - а різні люди, різного віку і різне ставлення як до людини, хоч і ворожого, але до людини. Людське ставлення до людини, не дивлячись на націю, хто ти такий, що ти. Що, для них німці вороги були? А от післав по воду, взяв відро, каже: «Принеси води!» А хата далеко була - десь метрів триста так... Але то сама подія, вона важлива. Не то, що я випив півкружки води, я би був випив піввідра води, якби зміг - така спрага була. Але, що він післав. І той солдат приніс, і кожному по півкружечки води вийшло. Ото такий епізод, знаєте, моєї. Почитайте мій спогад, обов'язково, але у вас уявлення буде зовсім інакше, який я пройшов іспит на життя і смерть.

Я зараз хочу, щоб ми трошки назад повернулися ще до того часу 1943 року.

Ну 1943, то я Вам розповідаю, як воно було, як наші хлопці поставилися до того. Я скажу - мої батьки були проти. Сказали - куди ти прешся. Війна йде, ти ж бачиш, що німці вертаються, фронт скорочується, вони програли вже війну, а ви йдете. Ми кажемо: так, а ми йдемо воювати... Ми не думали ні за ніякі кар'єри чи старшинські чи підстаршинські відзнаки. Ніхто про не думав. Мета була одна - мати свою державу. Це було таким нашим поштовхом до дії, розумієте. Тільки це - більше нічого. Патріотичний такий порив, а він був такий загальний, дуже масовий, дуже масовий, що навіть не брали всіх, що хотіли. В п'ять раз більше зголосилося, ніж взяли. Зголошувались. Думали, може, буде 2 чи 3 дивізії.

Німці все ж таки поводитися на Україні також як окупанти.

Дійсно. По-різному. Так як завойовителі. Це ясно.

Вас не відлякувало це?

Нас це не відлякувало. Не знаю чому, но щось.

Може, юність?

Може, за рахунок тої молодості, що людина була, вона не сприймала так якимось. Може, старше покоління інакше дивилося на ці події, глибше. А ми, молоді, рвалися в бій. Ми дуже хотіли мати

свою державу, пройти вишкіл, а там як буде. Куди там той автомат чи гвинтівка повернеться, то ще буде видно. А скільки наших хлопців пішло в УПА, поповнили ряди УПА! Дуже багато, маси. Переодягнулись, стріли чи вирвалися із кільця, потім пішли в УПА. Кого яка доля спіткала, то таке. В кожного вона інша, хто зумів як вирвався, а я не зумів, мене танки взяли, нас танки окружили. І кричали до нас: «Пригайте на танки, фашисти». Німці цього не розуміли, я розумів. Попробуй на ходу пригнути на танк. Я зразу сообразив, що треба з задньої сторони. Так як я пригав? Я ледве видрапався на той танк, бо вони змішували всіх - і живих, і мертвих під гусениці - так вони толочили людей. Хто встиг скочити на танк, хто не встиг — там не було порятунку. (...) То не швидкість танків грала роль, а то, що вони не жаліли, не по-людськи віднесли. Як то можна живу людину наїхати танками і задавити, якщо він підняв руки догори, що він здається в полон. Я маю на увазі німців. Вони вже бачили, що програють. Вони хотіли здоров'я, життя зберегти, розумієте. Ми інакше, вони інакше. Вони здавалися, а нам не було куди діватися. (...)

Чи Вам запам'яталися якісь випадки несправедливого ставлення німців до українців?

Під час якого періоду?

1941-43 - в цьому часі.

Я був військовим.

А ще до того, як Ви стали військовим?

Школа, парти, зошити, конспекти.

Тобто чогось такого, що Вас сколихнуло, не було?

В моїй родині такого не було. Батько працював на залізниці, мама - домогосподарка. А по сусідству таких якихось екстравагантних подій я не бачив. От бачив то ставлення до євреїв, так. Але ще тоді в нас не розстрілювали. Просто було гетто, вони були обгороджені, окремо жили. ... Різні думки були, різні трактування того часу були. Я не кажу, що я одобряю той період. Окупація, люба, залишається окупацією, чия б вона не була, бо це вже є насильне вторгнення в той край, який завойований. Ну, але то можна бачити його різнобічно, залежно з якої сторони подивитися. Хто як дивився, хто скільки років мав, хто як бачив. Певно, що були ті, що обмундирувалися, бо хотіли своєї держави. То ясно. Старше покоління більш вдумливо підходило до цього. Мої батьки казали: «Куда тобі?» Може, був би слухняний - інша доля була в мене, безумовно. Але не послухався батьків...

Ви так сказали, що серед тих людей, які від'їжджали з Вами, то все ж таки була молодь до 20-25 років. А були старші?

Були старші. Були. їх було менше. В основному, молодь. Були найстарші - це ті, що приймали участь в Визвольних змаганнях 17-21 років. Це були в більшості старшини, але німці їм не довіряли як старшинам. Вони мусіли перейти перевишкіл, бо не знали сучасної зброї. То з 17 року, а то вже 43 - то була різниця в роках велика..

Які почуття Ви відчували до німців?

Як Вам сказати...

Симпатія була?

Я би не сказав, що симпатія була. Але і такої ворожнечі особливої якоїсь я не відчував отак в час вишколу, чи що. До нас інструктори ставилися добре, но були вимогливі - то є війна, знаєте, то є вишкіл, там поблажок нема, там дисципліна залізна мусіла бути. Слово інструктора було законне. Ти не міг сказати - не буду чи не хочу. Такого вислову нема. Тільки: «Слухаюсь!»

Як німці виказували своє ставлення до Вас, до українців, під час вишколу?

Я думаю, що вони різниці не робили - вишкіл був вишкіл. Може, спочатку з якимсь таким, може, недовір'ям, тому що це вже інший народ, інша нація, не вони, не німці. Може, вони думали, що ми не зрозуміємо так добре їхню мову й це все засвоїти. В армії то легко, знаєте. Там повторюється одне і те ж кожний день - ті самі накази. Два рази почути і вже знаєш. Хіба тобі хтось розкаже якісь там події? Не. То все накази, накази. Воно повторюється і ти легко засвоюється. Не було поблажок - хто ліпший чи гірший. Не було. Вони різниці не робили, навіть якби між нами були німці, то, я думаю, різниці би не було. Йдеш разом в одній колоні, все разом робиш, ті всі вправи - там не може бути різниці. Це армія, там дисципліна залізна. Тим більше в воєнний час.

А під час бойових дій чи змінилося ставлення?

Ну, в якому розумінні воно змінилося, хіба що попали разом в той котел. Ми повинні були мати відтинок тут, від Станіславова до Львова, цей карпатський відтинок. Але в останній час щось верхівка змінила свою лінію. Запхали нас в той котел. А там переважаюча більшість була радянська армія. Тим більше, що вони знали, що тут є українська дивізія, то вони кинули сили такі, як треба, щоб ліквідувати цей «зародок націоналізму», як вони казали. Певно що, якби мали інший відтинок, то оточення б не було, то би не дозволили, тим більше в Карпатах чи там. Там

би була зовсім інша війна, зовсім іншим б воно виглядало, фронт. А тут що фронт? Вони закрили з усіх сторін, ти в окруженні. Що ти можеш зробити? Сюда кинулись - там нема проходу, сюда - нема. Ага, давай тоді бавитись - давай прориватись напролом. Ну, напролом йти, то таке. То є або-або.

Яка була моральна атмосфера серед рекрутів, серед тих, що зголосились?

Я би сказав, що ідейно висока. Не було таких якихось нігілістичних висловів, чи таких висловів, що я зробив помилку, що я сюди прийшов. Я не запримічав такого. Може, десь хтось там щось жалкував, що він попав, але всі знали, куда ти йдеш. Ти не йдеш на танці в будинок культури, так, а ти йдеш на вишкіл. Ти йдеш як вояк. Так що тут. Може, хтось, комусь було не під силу, може, з тої точки зору, що заважко було. Но так дезертирства явно я не чув, щоб в нас на вишколі по причині того, що «не може», хтось дезертирував. Дезертирство - це є розстріл, воєнно-польовий суд. В будь-якій армії дезертирство карається найвищою мірою покарання, тим більше в воєнний час. Я не пам'ятаю, не чув я. Та і якби були такі випадки, то, напевно б, розстрілювали прилюдно. А такого ми не бачили, не можна сказати.

Як Ви та Ваші однодумці поставилися до того, що командирами дивізії мають бути лише німці?

Був тільки командир дивізії німець. А окремі сотні, батальйони керували наші хлопці, наші командири. (...) Ті керували, що пройшли вишкіл. Більшість старшин ті, які воювали, ще у Визвольний час - 1917-21 році... Про штабистів не буду говорити. Документація велася на німецькій мові, безумовно, що там мусіли бути штабісти німці... Якщо би я був десь при якомусь штабі, чи десь, то я би, може, цю картину бачив. А так я був в полку, 29 полку я був, то що я міг бачити? Сотник був Ятушинський, українці. Всі хлопці поприходили вже з підстаршинських шкіл. Теж були вже підстаршинами більшість. Були і німці, але різниці не було. Ми ще не мали таких кадрів, щоб все заповнити повністю українцями, розумієте - з тої точки зору. Не то що не довіряли нам - не було ще таких. Це ж дивізія, це ж там не 10, не 20 чоловік потрібно.

Може, Ви якось помітили, українці і німці - був поділ? Українці окремо, німці окремо?

Німці спілкувалися між собою, безумовно, між собою. Але щоб якісь сутички чи щось, якісь перепалки, такі навіть словесні, я не пам'ятаю. То не було цього. То не було потреби, розуміє-

те, тому що то не було різниці, чи то в пайку, чи в відношенні там, дисципліні. Там не було - ти застели своє ліжко, а я своє не застелю. Слухайте, то такого не могло бути. За три хвилини треба була вбратися і ліжко постелити.

Дружбу з німцями водили?

Ми з німцями не спілкувалися. А що ми з ними мали? Ми з своїми. Свої були, свої сходилися. Чого нам спілкуватися з ними? Вони були більше на посадах таких вищих, командирських. Що ми могли з ними мати? Ми прості вояки, знаєте, мали свій круг, свої новини - там хтось подзвонив з дому, там хтось подзвонив, а як батьки, а як то. Цікаво в самому штабі. Наприклад, ми вже знали, як йшли на фронт, що наша територія вже була зайнята, Тернопілля, тут передмістя вже зайняли, так. А ми аж в липні воювали, територія наша вже була зайнята. Останній час вже ніяких зв'язків з батьками не мали.

Ким Ви себе відчували в німецькій армії?

Українцем, патріотом своєї держави.

Чи відрізняли Ви себе від німця?

В якому розумінні? Расовому?

Ні. Чи була чітка градація - він німець, а я українець?

Не було. Ми були в одній формації, були в одній дивізії, і всі виконували накази - і всьо. Там не могло бути різниці. Не могло бути. Різниця могла бути тільки в військових ступенях - ти старшина, підстаршина... - ти маєш наді мною владу, бо ти є старший по званню.

Як Ви відчували, то своя чи чужа дивізія?

Своя. Тільки форма в нас була німецька, але в нас були нашивки свої - левики. В нас всьо було своє. А то що нас називали СС, ми ніякого відношення до СС не мали. Розумієте, тут неправильно трактують. Ми належали іменню до Waffen, до збройних структур, які були тільки були підпорядковані їм, а ми нічого до них не мали абсолютно. Нам навіть було заборонено носити той знак СС. Нас ніхто есесами не рахував. Що ми могли мати з СС? Що ми знали їхній там статут чи щось? Абсолютно нічого. Ми до того не мали ніякого відношення. А то, що підпорядковані були, то там командування відчитувалось напевно. Такі формації були і балтійські, і в Естонії, і в Латвії, і в Литві, і в Угорщині були такі підрозділи свої. Такі самі форми, як і ми, теж підпорядковані СС. Але вони теж воювали за свою державу за Латвію чи за Естонію, але їх сьогодні ніхто колаборантами не рахує, знаєте. А рахують ще й героями, що воювали за свою державу. А в нас зовсім інше відношення. По сьогоднішній

день не можемо відстоювати свої права, такі, які мають ветерани ці більшовицькі. А ми не маємо таких прав. Хоч і голосуємо за Ющенка, за нього, але от патріотизму такого, всебічного, щоб помирити народ, щоб не було цього. Як зробив Франко колись в Іспанії. І республіканців, і всіх - і всіх однаково рахували і однаково цінили. (...)

Може, пам'ятаєте, чи проводилась серед дивізійників агітація, щоби переходили в УПА?

Ну, так я не бачив, хіба так скритно, таємно. Хто міг брати на себе таку місію, знаєте? Правда, кожний так розумів, що на випадок таких обставин є ще такий варіант - взяти й зі зброєю перейти в відділи УПА, які розташовані десь поблизу.

Серед Ваших побратимів яке було ставлення до УПА?

Як Вам сказати, яке ставлення було. Нормальне. Ми їх вважали за братів, в яких теж така сама мета була - завоювати, мати свою державу, воювати з окупантами, як німецькими, так і большевицькими. Що вони і виконували. Ви ж бачили, як вони довго воювали. Ще в 1947 році проходила УГВР. (...)

Може, Ви пам'ятаєте якісь випадки взаємодії і взаємодопомоги дивізії з УПА?

Я не пам'ятаю, але я чув, що такі випадки були, так. Кажали, що зброя передавалась таємно, але ким і в яких підрозділах, я не можу Вам сказати, бо то буде неправдива інформація, я не хочу цього. Я Вам даю ту інформацію, яку я знаю. (...) Я чув про це. Розповідали мені в камері, як я сидів тут, в тюрмі, в Чорткові. Однокамерник, я прізвища не пам'ятаю, то він мені розказував, що ми получали зброю від вас, знаєте... Значить були канали, по яким переправлялась таємно. (...) Ми не могли вороже ставитись до УПА, бо ті й ті патріоти.

Після Брідського котла дуже багато дивізійників перейшло до УПА, а частина відступила з німецькими військами далі. Як Ви розцінюєте вчинок одних і других?

Позитивно. То залежить від обставин, які склалися. Я читав, велика частина вночі прорвалась, там велика частина - там тисячами їх перейшло. Просто перейшли, перші прорвали, а потім йшли, йшли. Мені не пощастило, ми вдень проривались. Може, це була помилка.

Як Ви думаєте, хто вчинив правильніше, ті хто пішли в УПА чи ті, що пішли з німцями далі?

Ну то так вчинити односторонньо, сказати, хто краще. Я ще раз кажу - в залежності від обставин, що склались. Хто мав змогу, той про-

рвався, а там далше була організована знов дивізія, краще поповнилась новими бійцями. А ці - поповнили ряди УПА, що вирвались з кільця якомсь. То вже особисто, знаєте, кому як вдалося. Інакше, коли фронт, інакше, коли відступають, то всьо організовано, розумієте. А то такий хаос, таке кільце. Тут вже є маса техніки, того, людей і коней, зброї, гармат і то всьо. Одні йдуть в одну сторону, другі - в іншу. Знаєте, це вже такий безлад. То вже не було організованого такого прориву. (...) Нам не вдалося. Що зробиш - не вдалося. Не годен так під один взірець. Так не піде.

Відомий факт, що боротьба УПА була такою успішною завдяки підтримці населення. А як населення підтримувало дивізію?

Безумовно, що підтримували.

А як підтримували?

Вороже не ставилися. Ми приїхали туди, в селах до нас люди ставилися. Вороже не могли ставитися, не було там якихось таких проявів - ах, ви в німецьких мундурах, ви такі... Не чув я такого.

Чи мінялося ставлення населення до дивізії?

Безумовно, що не було однаково в всіх. То вже кожен індивідуально. Як підходили до цього питання - одні одобрювали, схвалювали, а в других, може, і не схвалювали, може, діти загинули. Кажали - якби не дивізія, то, може, б моя дитина і залишилася живою. То трудно. То війна... то не можна всіх під один рівняти. То трудно сказати. Безумовно, що були і противники. Всі по-різному дивляться. Ви читаєте одну газету, ви другу. Я дивлюсь так, а ви так. А час покаже, хто був більш правий.

Ви попали в радянський полон під Бродами?

Так. Ви почитайте, я не буду говорити, бо то багато описувати.

Чи зазнали Ви переслідувань?

Засудили на 10 років воєнним трибуналом. На 5 років позбавлення прав людини. Був неповноцінним громадянином. Відбував покарання в Заполяр'ї, за Полярним колом.

А де саме?

Інталаг.

Що Ви там робили? На шахті?

Всьо. То не є шахта. То є дві Інти. Є Інта-шахта і Верхня Інта. Я був в Верхній Інті. А друга Інта за 8 кілометрів від цієї Інти. Там шахти. А роботи я всякі виконував, починаючи від земляних, бетонних, плотницьких, а в кінці вже було трохи легше (...), всі лагери, то як тепер ті великі комбінати. Всі працювали за баланду, за

кусок хліба і миску баланди. Але то вже друга сторона мого життя, то вже не має стосунку до дивізії. То вже йде строк, відбування строку. То тоже свої випробування. (...)

Чи Ви колись шкодували про свій вибір?

Я би не сказав. Я погоджуюся із своєю долею тому, що ще живу. Може, й тому. Знаєте, Бог мені давав якось чи ангел-хоронитель тримав мене в опіці в таких всяких різних ситуаціях. Якось виходив з цього положення, якось виходив я. (...)

Якби Вам потрібно було б обирати знову, чи Ви вчинили б так само?

Мабуть, би вчинив так само. Якби та дивізія була ще ліпша, українська повністю. Безумовно, що так. Патріотизм брав би верх, чи воно би було доцільно, чи не. Чи воно би було для мене потрібно, але я би так вчинив. (...)

Як Ви оцінюєте свій вибір з позиції сьогодення?

То що Бог мені дав, то я і маю. Я не ремствую, не нарікаю нічого. Така доля мене спіткала. Для когось вона була гіршою, для когось не такою милосердною. Воно мене якось оминуло все. Вдавалося мені якось, навіть без особливих зусиль я якось виходив з положення. Не знаю, я до людей все ставився по-людськи, хто це ти не був. В мене не було якогось такого людського антагонізму, якоїсь такої - ти поляк, чи ти німець, чи ти росіянин. Якщо ти людина, я цінував в тій людині людину, людське поводження, толерантність. (...)

Я Вам дуже дякую.

*Див. З. А. 3-під Бродів у полон // Вісті комбатанта.- 1998.- Ч. 1. - С 75-91.

О. Товарианська

MEMORIES OF FORMER SOLDIERS OF THE DIVISION «GALYCHYNA». INTERVIEW WITH AKSYNCHUK ZENON IULIANOVYCH

It is given an interview with Aksynchuk Zenon Iulianovych, former soldier of Division «Galychyna» (conducted by O. Tovaryanska). Respondent's memories inform us about his life during Polish state period, soviet and German occupation of Galychyna, about his activities in Division «Galychyna».